

Kentin Tanımlanmasında Sosyolojik Yaklaşımlar: Toplumsal Süreç ve/veya Mekânın Çözümlemesi

*

Sociological Approaches to the Definition of City: Analysis of Social Process and/or Space

Eylem Özdemir

Özet

Klasik sosyolojiden bu yana kent, iki temel eksenle tanımlanmaktadır: mekânsal olarak ve toplumsal bir süreç olarak. Kentleri, toplumların evriminde içkin olan çelişkilerin, çatışma ve uzlaşmaların siyasal, tarihsel ve sosyal olarak biriktiği toplumsal ve mekânsal birimler olarak tanımladığımız vakit, kendiliğinden sosyal bilimlerin de konusu, inceleme nesnesi haline getirmiş oluruz. Öte yandan aynı tanım, kentlerin kendisinin de bir parçası olduğu makro toplumsal olgulardan ve süreçlerden özerk sınırlarının olup olmadığı, varsa bu sınırların nerede, nasıl ve ne pahasına kurulduğu konusunda bir güçlüğü de beraberinde getirmektedir. Kenti çözümlemeye başladığımızda kaçınılmaz olarak belli toplumsal durum ve ilişkiler hakkında da düşünmeye başlarız. Bu makalede kent sosyolojisinin klasik ve eleştirel kuramcılarından bazıları seçilerek, kenti tanımlayan belirli kavramsal çerçevelerin özetlenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: *kent, kent sosyolojisi, klasik sosyoloji, eleştirel teori, kent mekânı, kent teorisi, kültürel farklılık, kimlik*

Abstract

Beginning from classical sociology there have been two axes of urban definition: as spatial and as a social process. When we define city as a social and a spatial unit gathering contradictions, conflicts and compromises politically, historically and socially, we automatically make it the subject of social sciences. On the other hand, the same definition causes some difficulties when deciding whether cities have autonomous borders from macro-social facts and processes. When we begin to analyse urban we necessarily begin to think about some certain social circumstances and relations. In this article it is aimed to sum up certain conceptual frameworks on defining the city by selecting some classical and critical sociologists of urban sociology.

Keywords: *city, urban sociology, classical sociology, critical theory, urban space, urban theory, cultural difference, identity*

Giriş

Avustralyalı sosyolog Peter Saunders (2005: vii), henüz öğrenciyken devam ettiği bir kent sosyolojisi dersindeki konu yelpazesinden dolayı yaşadığı şaşkınlığı ve kafa karışıklığını, bir kitabının girişinde yer alan şu cümlelerle ifade etmiştir:

Antik kentler, ortaçağ kentleri ve modern kentler, kapitalist ülkelerdeki kentler, sosyalist ülkelerdeki kentler ve üçüncü dünya ülkelerindeki kentler; hepsi genel entelektüel sahamızın içindeydi. Kısa sürede anlaşıldı ki kent sosyolojisi, hiçbir şey ve her şey olabilirdi; kentlerde olup biten bir şeyi, kent sosyolojisi literatüründe bir yerlerde tartışılırken de bulabilirdiniz. Bununla ilgili asıl problemlerden biri, bildiğimiz yazarlardan hiçbirinin kentin tam olarak ne olduğu konusunda net olmamasıydı. Kentlerin geniş insan yığınlarının yaşadığı ve çalıştığı yerler olduğuna kuşku yok, ama bu ilkel tanım bile problemlidir. Britanya’da küçük kasabalar ya da banliyölere tekabül edebilecek yerleşimler, Kuzey Amerika ya da Avustralya’da resmi olarak kent statüsünde tasarlanmış olabilir. Bir yerleşimin kent haline gelmesi için ne kadar büyük olması gerekir?

Saunders, bu sorusu ile mekâna ilişkin niceliğin üzerine giderek, aslında meselenin salt bir büyüklük ya da mekân meselesi olmadığına, kenti tanımlayan toplumsal süreçlerin önemine işaret etmiştir. Bu tartışmanın genel olarak kent çalışmalarının tamamına içkin olduğunu söyleyebiliriz. Kentleri basit olarak, toplumların evriminde içkin olan çelişkilerin, çatışma ve uzlaşmaların siyasal, tarihsel ve sosyolojik olarak biriktiği toplumsal ve mekânsal birimler olarak tanımladığımız vakit, kendiliğinden sosyal bilimlerin de konusu, inceleme nesnesi haline getirmiş oluruz. Öte yandan aynı tanım, kentlerin kendisinin de bir parçası olduğu makro toplumsal olgulardan ve süreçlerden özerk sınırlarının olup olmadığı, varsa bu sınırların nerede, nasıl ve ne pahasına kurulduğu konusunda bir güçlüğü de beraberinde getirmektedir. Sorun, tam olarak Harvey’in (2003: 49) saptadığı haliyle, “mekânsal biçim/toplumsal süreç çevirisinin oturmuş belli kurallarının olmaması” sorunudur. Harvey (2003), kent üzerine geliştirilen bütün yaklaşımlarda, kentin oluşturduğu karmaşık sistemden, ya toplumsal süreç ya da mekânsal biçim olmak üzere, ikisinden biri çekip çıkarılarak ve diğeri sabitlenerek bir takım

soyutlamalar yapıldığını söylemiştir. Ve bu şekilde yapılan şey aslında, “Bir dilde (diyelim ki toplumsal süreç dilinde) üretilen sonuçları, başka bir dile çevirmeye çalışmaktır. Bu çeviriler, bizim bir analiz türünün öbür analiz türü üzerindeki etkileri hakkında bir şeyler söylememizi sağlar” (Harvey, 2003: 49). Harvey’in çözüm olabileceğini düşünerek önerdiği strateji şudur: Önce mekânı sabitleyerek toplumsal süreci analiz etmek ve sonra toplumsal süreci sabitleyerek mekânsal biçimi analiz etmek; tabii her aşamanın bedellerinin farkında olarak... Harvey’in önerisinin ne ölçüde isabetli olduğu üzerine tartışılabilir; ama metodoloji düzleminde yönelttiği soruların, kent araştırmalarında ve teorilerindeki hemen her okulda, disipline ilişkin olarak dile getirilen güçlüklerin kalbinde yer aldığını belirtmek gerekir. Buna göre tüm kent çalışmalarının, merkezinde mekân ve toplumsal süreç arasındaki ilişkinin araştırıldığı bir metin olarak okunabileceğini söyleyebiliriz.

Dolayısıyla kenti tartışmaya başladığımız anda bir yandan, kaçınılmaz olarak belirli toplumsal ilişki biçimlerini ve sürecini de tartışmaya başlıyoruz. Özellikle modern kentler üzerine yapılan ampirik ve teorik çalışmalarda bu durum, daha da belirgindir. Örneğin bu çalışmalar ya alt-metin olarak veya analizin merkezinde yer alarak muhakkak bir kapitalizm/modernizm tartışmasını içermektedir. Nitekim bugüne kadar kenti tarif etmeye çalışırken, kent araştırmalarının gelişimine katkıda bulunan sosyal bilimcilerin çoğunun kent üzerine yürüttükleri tartışmanın, kapitalizm/modernizm analizlerinin bir fonksiyonu olarak tezahür ettiğini söyleyebiliriz. Simon Parker (2004: 1), kent teorisi ve deneyimini sistematik biçimde incelemeyi amaçladığı çalışmasında, bu durumu, daha veciz bir şekilde dile getirmiştir:

Kronoloji önemli; çünkü pek çok sosyal bilimci ve kültür teorisyeninin modernite çağı olarak tanımladığı bir periyodu kapsıyor. Kent, moderniteyle, onun hakkında ne düşündüğümüz ve onu nasıl yaşadığımız arasındaki yüzeydir.

Kent üzerine çeşitli perspektifleri sınıflandırma girişimleri*, kent çalışmalarının tarihini, *The City* başlıklı çalışmasından dolayı Weber'e kadar dayandırmaktadır. Bu tür bir sınıflandırmaya girişen Patrick Dunleavy de (1982), kent üzerine ilk farkındalığın 1890'larda Weber, Tönnies ve Simmel'le birlikte başladığını; öte yandan başat bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmasının 1920'li ve '30'lu yıllarda Chicago Okulu'yla birlikte olduğunu belirlemektedir.

Kent çalışmalarını bağımsız bir disiplin, bir araştırma alanı olarak belirleme girişimlerinde anahtar sorulardan biri, kentte süregelen hangi faaliyetlerin araştırma alanına gireceğidir. Daha doğrusu, araştırmanın odaklanacağı toplumsal süreçler, nasıl ve hangi kriterlerle belirlenecektir? Tahmin edileceği üzere buna verilen cevaplar, birbirinden farklı kentsel yaklaşımların biçimlenmesine yol açmıştır. Kent tanımına ilişkin sınıflandırmalar, liberal/Marksist, modern/postmodern, coğrafi/kurumsal/sosyo-kültürel gibi şemsiye kategoriler seçilerek yaklaşımlara göre yapılabilir ya da mekân/kültür/ekonomi/siyaset gibi kent özgüllüğünde tanımlanan temalar seçilerek yapılabilir. Ve her iki durumda da seçilen kuramcıların, yazarların açtığı kavramlar doğrultusunda bir kent tartışması yürüyeceğine şüphe yok. Bu makalede ise yukarıda sözünü ettiğimiz yaklaşımsal ve tematik sınıflandırmaların her ikisini de keseceğini düşündüğümüz, kent sosyolojisinin klasik ve eleştirel kuramcılarının bazıları seçilerek farklı kent tanımları sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Bu sınıflandırmayı yaparken esas olarak, kentin farklı analiz ve tanımlarına yol açan tartışmanın, mekân ve toplumsal süreç arasındaki gerilimli ilişkiye ait olduğuna işaret etmek istenmiştir. Bunun için öncelikle hep yapıldığı gibi, bir başlangıç belirleme ihtiyacıyla kronolojik bir nokta tespit edilmiş ve kent kuramcılarının büyük bir kısmının kavramsal ve analitik olarak esinlendiği başlıca klasik kaynaklar olan Max Weber ve

* Kent çalışmalarındaki çağdaş perspektifleri sınıflandıran Türkçe'de başvurulabilecek önemli bir çalışma, Tarık Şengül'e aittir. Bkz. Şengül, H. T. (2001), *Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar*, İstanbul: WALD Demokrasi Kitaplığı. Şengül, kent kuramcılarının farklı yaklaşımlarının bütünlük oluşturduğunu ve aralarındaki işbölümünü gösterdiği teorik çalışmasında, Marksist kuramcılar Harvey ve Castells ile Weberyen sosyolog Ray Pahl'ı incelemiştir. Bu anlamda Şengül'ün çalışması aynı zamanda kurama ilişkin bir sentezleme örneğidir.

Georg Simmel ele alınmıştır. Bu sosyologlar aynı zamanda, kentsel olguyu dolaysız olarak konu edindikleri için böyle bir seçim yapılmıştır. Yoksa kent kuramlarına dolaylı dolaysız katkısı olan klasik kaynakların, Weber'den Marx'a, Durkheim'den Tönnies'e kadar daha geniş bir yelpazede olduğu elbette belirtilmelidir. Kent kuramlarının gelişiminde ikinci uğrak noktası olarak, hiç tartışma gerektirmeyecek bir şekilde Chicago Okulu belirlenmiştir; zira sosyal bilimler içinde kent araştırmalarının başlı başına bir disiplin haline gelmesindeki birincil rol, Chicago sosyolojisine aittir. Chicago sosyolojisinin, Park ve Wirth'te belirgin olmak üzere kenti, nasıl toplumsal ilişkilere bakarak ve toplumsal ilişkiler demeti olarak kavramlaştırdıkları ve mekânı kent ekolojisinin bir fonksiyonu olarak kurguladıkları belirlenmeye çalışılacaktır. Daha sonra Lefebvre, Harvey ve Castells hem ana akım dışında eleştirel kent kuramının gelişimini izlemek hem de kentin mekânsal kavranışını tespit etmek üzere ele alınacaktır. Son başlık olarak belirlenen çağdaş yaklaşımlarda ise, kentin kültür odaklı kavramlaştırması, postmodernizmin kent kuramları üzerindeki yankıları ile birlikte değerlendirilmeye çalışılacaktır. Kültür odaklı çağdaş kent kuramları, kentsel mekânın kimlikler ve farklılıklar bağlamındaki toplumsal süreçlerle ilişkisini problem edinerek, farklı kent tanımları arasında bir diyalogu kısmen sağlamış görünmektedir. Bu girizgâha son olarak eklemek gerekir ki kentin tanımlanmasındaki belli başlı kavramsal yaklaşımları bu tür bir özetleme girişiminde, kent tanımlarına ilişkin çıkarılan harita nihayetinde subjektif bir nitelik taşımaktadır. Zira Giddens'ın (2000: 13) ileri sürdüğü anlamda tüm düşünce disiplinlerinin inşa edilmiş tarihleri vardır ve tüm disiplinlerin kurucuları başlangıç mitlerinin parçasıdır:

Bütün disiplinlerin kendi kurmaca tarihleri vardır; bütün disiplinler hem kendi iç gelişimlerinin ve birliklerinin haritasını çıkartmanın hem de kendileriyle diğer komşu disiplinler arasında sınırlar çizmenin bir aracı olarak, geçmişe ilişkin mitlere başvuran hayali cemaatlerdir.

Çeşitli disiplinler içindeki tanım ve yaklaşımlara ilişkin her sınıflandırma denemesinin, böyle bir tarih içinden konuştuğu ve çıkardığı her kavram haritasının 'geçmiş mitlerinin' bir seçimine dayanan bir tür ye-

niden inşayı içerdiği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durumda başka seçimlerle çıkarılan bir harita şüphesiz ki başka bir inşayı içerirdi.

1. Kent Kuramının Klasik Esin Kaynakları: Weber ve Simmel

Klasik sosyolojide kent ve kent toplumu olgusuyla doğrudan iştigal eden ve buna özel bir dikkat veren kuramcılar Max Weber ve Georg Simmel'dir. Weber'in (1958) yukarıda sözünü ettiğimiz, kentlerin ortaya çıkışını incelediği *The City* başlıklı çalışması ile Simmel'in (Wolff, 1950: 409-426) kent sosyolojisinde klasik bir metin olarak yer etmiş, doğrudan kent yaşamının doğasını ele aldığı tek çalışma olan *The Metropolis and Mental Life* başlıklı makalesi her iki sosyologu da klasik referanslar haline getirmiştir.

Weber, Batı uygarlığına özgü olduğunu düşündüğü kent formunun özsel karakteristiklerini vurgulamak için çok boyutlu, ideal-tipik bir yaklaşım geliştirmiştir (Kaesler, 1988: 42). Buna göre kent, basit olarak birbirinden ayrı ama birbirine yakın konutların toplandığı bir yerleşimdir; ama asıl olarak kent, mukimlerinin tarımdan ziyade zanaat ve ticaretle geçindiği bir yerleşimdir (Weber, 1958: 65-66). Öte yandan yazar, zanaat ve ticarete dayalı tüm yerelliklerin kent olarak nitelenemeyeceğini de hemen ekleyerek kent olgusunun gerekliliklerini tanımlamaya çalışmıştır. Weber'e (1958: 67) göre kente ayırt edici karakterini veren, pazar ve değiş-tokuş gibi kurulu faaliyetlerle birlikte zanaat ve ticaretin varlığıdır.

Turner'ın (1996: 247) vurguladığı üzere, Weber'e göre feodalizm, kapitalist ilişkilerin gelişimini kolaylaştırmıştır; çünkü feodal koşullar altında özgür kentlerin, otonom loncaların, serbest emek ve ticarileşmenin yayılması mümkün olmuştur. Weber'in (1958: 74) kenti tanımlayabilmek için pazar fonksiyonu vurgusunun yanı sıra önem taşıyan ikinci vurgusu, kentin siyasal ve yönetsel özerkliğe sahip, bu nedenle de sürekli bir kurum olması gerektiğidir. Bu bakımdan, ekonomik olarak kent özelliği olmasa bile bir yerelin, politik-ekonomi anlamında var olmasının mümkün olduğunu söylemektedir. Kentlerin buna mukabil olarak gelişen bir diğer özelliği de, askeri birlik ya da kalelerin kent yerleşimlerinin bir parçası olarak yaygınlaşmasıdır (Weber, 1958: 75). Dolayısıyla Weber'in

kenti analizinde ekonomik, politik ve güvenliğe dair faktörleri birlikte konu ettiğini anlıyoruz.

Kentin özelliği salt ekonomik boyutuna indirgenmemelidir. Kentsel olguyu kavramak için siyasal kavramlara da başvurmak gerekmektedir. Çünkü ekonomik bir merkez olan kent, kaynaklarını belirli bir kural sistemine göre ayarlamakta ve düzenlemektedir. Kent üretim ve mübadele koşullarını denetlemek durumundadır. Bu denetim, doğal olarak, siyasal bir fonksiyondur ve siyasal olmasından ötürüdür ki ilk kurulan kentler askeri kaleler biçiminde şekillenmişlerdir (Vergin, 1977: 18).

Weber'in kentlerin gelişimine ilişkin olarak vurguladığı bir başka önemli nokta da katılımdır. Weber için yurttaş katılımı, özellikle de demokratik katılım, kentsel gelişmenin anahtar özelliklerinden biridir. Ve ileri sürdüğü önermeye göre kent ancak ekonomik, idari ve askeri hayat iyi entegre ve koordine olduğu taktirde etkin işlev görebilecek siyasal bir sistemdir (Parker, 2004: 12-13). Weber'in anılan çalışması, kentleşme sürecinin modern kapitalizme ait bir bürokratik-ekonomik komplekse nasıl yol açtığını anlamamıza yardım etmiştir.

Weber'in kent kavramlaştırmasında, bugünkü kentlerin tüm özellikleri, geçmiş toplumlara bakılarak analiz edilmektedir. Simmel ise Weber'den farklı olarak modernitenin doğuşunu, metropol ile yeni ve tarifi zor bir öznelliğin doğuşunun eklenmesiyle ilişkilendirmiştir (Martindale, 1958: 50). 20. Yüzyılın başlarında, Amerika'da yeni sosyoloji üzerinde belirgin bir etkisi olan Simmel'in ünlü makalesi *The Metropolis and Mental Life*, toplumsal etkileşimin mekânsal boyutlarından biri olarak toplumsal metropol mekânını tartışan içeriğiyle en çok Chicago Okulu'nu etkilemiştir (Frisby, 1992). Robert Park, Simmel'in hiç tereddütsüz modernitenin ilk sosyologu olduğunu belirtmiştir (Frisby, 1985: 2). Louis Wirth ise Simmel'in önemini, yukarıda anılan makalesi *The Metropolis and Mental Life*'in şehir üzerine sosyolojik bir bakış açısı geliştiren en önemli ve biricik çalışma olduğunu söyleyerek vurgulamıştır (Levine, Carter ve Gorman, 1976). Simmel'in, moderniteyi ve modernitenin içinde kurulan bireyselliği anlamak üzere metropole baktığını ünlü makalesinin girişindeki şu cümleler iyi ifade etmektedir:

Modern hayatın en derin problemleri, bireyin, bunaltıcı toplumsal baskılar, tarihsel miras, dışsal kültür ve hayatın tekniğiyle yüz yüze olan varlığının özerkliğini ve bireyselliğini muhafaza etme iddiasından kaynaklanmaktadır. (...) Modern hayatı ve sonuçlarını, kültürel bedeninin ruhunu sorgulamak, deyim yerindeyse, metropolün, hayatın birey ve birey-üstü içerikleri arasında kurduğu denklemleri çözmeyi gerektirir. Bu tür bir sorgulama, dışsal baskılara intibak sürecinde kişiliğin, kendisini nasıl uyumlaştıracığı sorusunu cevaplamak zorundadır. Bu, benim bugünkü görevim olacak (Simmel, 1950: 409).

1903'te yayınlanan ve doğduğu yer Berlin'den yola çıkarak yaptığı kent analizinde Simmel, cemaat sisteminin ve cemaatin sürekli gözetimine kıyasla, metropol hayatının getirdiği baskıların, özgürlükle daha telafi edilebilir olduğunda ısrarlıdır. Ayrıca metropol, sermaye üzerine odaklanarak zaman, mekân ve toplumsal aktörlerin o güne kadar tasavvur edilemeyen karmaşık bir bütünlüğüne izin verir. Simmel böylece, daha sonraki yazarların (Harvey, 1997; Giddens, 1999) *zaman-mekân sıklığı* olarak tanımladığı olgudan söz etmekte, şehirde gerçekleşen sosyal ve ekonomik koşullar arasındaki etkileşimin hızı ve yoğunluğunun yol açtığı yeni bir toplumun ortaya çıkışını tartışmaktadır. Simmel'in sosyolojisinin kurucu unsurlarını belirlediği çalışmasında Frisby (2002: 118) *The Metropolis*'i, Simmel'in mekân kavramlaştırması hakkında ipuçları edinmek üzere incelemiştir:

Mekân sosyolojisi bağlamında kent, sosyolojik sonuçları olan bir olgu değil, mekânsal olarak biçimlenmiş, sosyolojik bir olgudur. Metropol, sadece toplumsal farklılaşma ve karmaşık toplumsal ağların odak noktası değil, aynı zamanda kalabalıklar gibi müphem toplulukların yerleşim yeridir. Çeşitli toplumsal katmanları bir araya getiren kentin açıklığı, gettoda yoğunlaşmış azınlık olarak tanımlanan toplumsal mesafeye karşıtlık oluşturur. Diğer bir deyişle, herhangi birinin ortak insan varoluşuna tam bir umursamazlığına imkân sağlar. Daha az ekstrem bir biçimde, metropolde sürekli değişen uyaranların hengamesiyle yüz yüze olan bireyin varlığının ve toplumsal mesafenin muhafazasının bir aracı olarak toplumsal etkileşimdeki yaygın kayıtsızlık, Simmel'in yüzyılın başındaki çalışmasının merkezi teması olmuştur.

Simon Parker'ın (2004: 15) Weber ve Simmel'in kent analizleri arasında yaptığı karşılaştırma, Frisby'nin tespitini destekler niteliktedir.

Simmel de Weber gibi, metropolü tarihsel bir gelişme olarak görür ve amacı, kentsel hayatın genel karakteristiklerini *sui generis* tanımlamaktır. Weber'den farklı olarak ise Simmel, metropol toplumuna yaklaşımını, antropolojik ve sosyal psikolojik bir içerikle mikro seviyede davranışı gözleyerek inşa etmektedir. Simmel (1950), toplumsal aktör olarak bireyin bilinci, kişiliği ve karakteri üzerine odaklanma eğilimindedir. Buna göre, geleneksel toplumlardaki katı statü hiyerarşileri, bireylerin kendi özerklik ve kimliklerini savunmalarını neredeyse imkânsız hale getirmektedir. Ama 19. yüzyılda endüstriyel kapitalizmin belirmesi ve alt sınıfları toprakla sınırlayan bağların çözülmesiyle, bireyler bu sefer kendilerini başkalarından ayırt etme arzusu duymuşlardır. Birey, kentte kişiliğinin ruhsal özünü keşfetme ve geliştirme imkânına sahiptir. Simmel, metropolün bu tür bir mücadele ve uzlaşmaya alan açma işlevi olduğuna inanmaktadır. Simmel'in kentlerde hayat bulan yeni bireye dair sosyo-psikolojik analizi, en çok Chicago sosyolojisini ve daha sonra da kentin kültür odaklı kavramlaştırmalarını etkileyecektir.

2. Chicago Okulu ve Kent Sosyolojisi: R. E. Park ve Louis Wirth

Bugün Chicago Okulu diye andığımız, 20. yüzyılın ilk birkaç on yılında sosyal bilim araştırmalarına yön veren okul, 1892'de Chicago Üniversitesi'nde Sosyal Bilimler ve Antropoloji adıyla kurulmuş, asıl olarak sosyoloji çalışmaları yapmış bir bölümdür. Chicago Okulu'na dair belki de öncelikle söylenmesi gereken nokta, bu adlandırmanın *epistemik bir topluluk* ya da toplum üzerine aynı anlayış ve yaklaşımları paylaşan bir gruptan ziyade Chicago Üniversitesi'nde anılan bölümde, kuruluşundan 1930'lara kadar olan dönemde sosyoloji çalışan bir grup araştırmacıya tekabül ettiği (Parker, 2004: 39).

O yıllarda yapılan araştırmalara bakıldığında, yaşadığı nüfus patlaması ve kültürel çeşitlilikle birlikte Chicago kentinin sosyologların ilgi odağı olduğunu anlıyoruz. Chicago sosyologları hem kent toplumuna ilişkin önemli bir ampirik kanıt ve veri toplamışlar hem de genel olarak kent hayatının çeşitli boyutlarını içeren zengin bir kavrayış geliştirmeye çalışmışlardır. Tönnies, Durkheim ve özellikle Simmel'den etkilenen Chicago Okulu'nun kent sosyolojisine herhalde en tartışmasız katkısının,

kendi başına kenti, güncel araştırmanın laboratuvarı haline getirmek olduğunu söyleyebiliriz. Robert E. Park ve Ernest W. Burgess, 1910'ların başında Chicago Okulu'nda bir araya gelen, ilgi alanları kent olan ve Chicago'yu, kentsel bir laboratuvar olarak çalışmaya girişen iki sosyolog olarak, ilk kent analizi/araştırmaları okulunu kurmuş oldular. Her ikisi ve öğrencileri, 1940'lara kadar, profesyonel sosyologlar tarafından yazılmış ilk sistematik alan araştırmaları ve etnografiler içeren verimli çalışmalar yayınladılar (Gottdiener and Budd, 2005: 1). Schnapper (2005: 201), Chicago Okulu'nun üzerinde çalıştığı genel tema ve soruları şöyle tanımlamaktadır:

1920 ile 1935 arasında Chicago Okulu olarak adlandırılan akımın ve etnilerarası ilişki sosyolojisi geleneğinin kurucusu olan sosyologlar, (...) çalışmalarıyla hem kent sosyolojisinin hem de etnilerarası ilişki sosyolojisinin temellerini atmış oldular. Araştırmaları, kentlerdeki etnik ve kırsal toplulukları konu alıyor ve şu düşüncelere dayanıyordu: Kent uzamına bakarak Amerikan toplumundaki göç dalgalarının giderek birbirine eklenişinin anlaşılabilceği ve bu uzamdaki ilişkilerin insanlar arasındaki ilişkilerin koşulu ve simgesi olduğu.

Park'ın 1915 tarihli makalesi, "(i) Şehir Planı ve Yerel Örgütlenme, (ii) Endüstriyel Örgütlenme ve Ahlaki Düzen, (iii) İkincil İlişkiler ve Sosyal Kontrol ve (iv) Tabiat ve Kentsel Çevre" alt başlıklarıyla bölümlendirilmiştir (Park, 1915). Buradaki her yapısal özellik, insan karakteri ve ilişkilerinin belli yönleriyle birlikte verilir ve böylece, "Park'ın kentin sadece bir fiziksel yapı değil, toplumsal hiyerarşi ve ayrımların çizildiği bir insan toplumu olduğu yönündeki görüşü güçlendirilmek istenmiştir" (Lindner, 1996: 68).

Park (1950) kenti endüstri bölgeleri, etnik topluluklar ve çeşitli alışkanlık alanlarını içeren bir mozaik gibi algılamaktadır. Bunların hepsi doğal alanlar olarak, bir ilişkiden diğerine evrilir ve kent ekolojisini oluştururlar. Bu doğal alanlar, belirli bir kent planına göre değil, kentsel fonksiyonların eğilimlerine göre oluşur ve kent planının amacı da, bu doğal eğilimleri biçimlendirmektir. Chicago Okulu sosyolojisini incelediği makalesinde Venkatesh (2001), Park'ın kenti doğal alanların bir toplamı olarak kavramsallaştırırken, siyasal ve ekonomik karar alma sürecinin oynadığı role duyduğu hassasiyete de dikkat çekmiştir. Öte yandan,

Park ve meslektaşlarının, kent ekolojisi üzerine yazarken rutin olarak, siyasal aktörleri karakterize eden, çıkara dayalı, değişken pratikleri hafife aldıklarını, ihmal ettiklerini de belirtir. Bunun yerine sosyal hayatın mahalleler ve cemaatler halinde örgütlenmesini önemsemişlerdir ki bu örgütlenmeler, buralarda ikamet edenlerin organik bir ritme ve sınırlara göre hareket ettiği yerlerdir. Venkatesh (2001: 283) mekâna ilişkin olarak Chicago sosyolojisinin de kalbinde olan bir tartışmayı şöyle ifade etmiştir:

Ekoloji teorisinin savunucuları tanım yaptılar, ama mekânın toplumsal üretiminde analitik olarak özerk iki momentumu birbirine yeterince açıklıkla bağlamadılar: Kentin, devlet pratiğinin bir ürünü olarak ve malın, endüstriyel ve mali sermayenin hareketinin bir ürünü olarak düzenlenişi (*soyut mekân*) ile eğlence, çalışma, tüketim, ırk ayrımı gibi toplumsal hayatı yeniden üretme pratikleri aracılığıyla şekillenen insan yerleşimi modelleri (*toplumsal mekân*). Park ve meslektaşlarının, siyasal baskıları ya da sermaye dinamiğini, kendi kent teorilerinde layıkıyla birleştirip birleştiremedikleri büyük bir tartışma konusudur.

Park' a (1915) göre kent yaşayan bir toplumsal organizma, gerçek bir insan kaleydoskopu gibi işler. İnsanlar için kentin sonsuz cazibesi, kentsel çeşitliliktir. Bireyler, kent hayatının çok çeşitli tezahürleri arasında, kendilerini daha geniş ve huzurlu hissedebilecekleri bir yer, bir şekilde bulmaktadırlar. Mizaçlarını tam ve özgürce dışa vurabilecekleri, kendi tabiatlarının uyarılarına riayet edebilecekleri ahlaki-manevi alanı burada bulma imkânları vardır. Yine de Park, pek çok insanın kenti örgütsüz, dağınık ve hatta tehlikeli bulduğuna da işaret etmektedir. Bu iddiaların gerçeklik payını kabul etmekle birlikte Park, kenti baş döndürücü bulmaktadır. Kentsel alanlar çok daha iyi bir yaşam imkânı sunmaktadır; kent, insan özgürlüğü ve fırsatlarının büyük vaadidir.

Kent sosyolojisi içinde Chicago Okulu'nun ikinci önemli figürü Louis Wirth, en bilinen katkısını kent hayatının kapsamlı bir teorisini geliştirdiği, 1938 tarihli çalışması *Urbanism as a Way of Life* ile yapmıştır. Wirth, bu makalede kentleşmeyle endüstrileşmeyi ve modern kapitalizmi birbirine karıştırmanın tehlikelerine işaret etmiş ve şehri sosyal/sosyolojik bir olgu olarak kavramlaştırmanın peşine düşmüştür. Bunun için de esas olarak orada yaşayan topluluklara, toplumsal gruplara, nüfusa bakarak

öncelikle nüfus özelliklerini ve bu özellikler arasındaki ilişkiyi saptamaya girişmiştir. Wirth'ün problemiği, sosyolojik kavramlar ve analizin ışığında, ampirik araştırmayla kanıtlanabilen bir kent teorisi geliştirebilmektir. Buna en çok yaklaştığını düşündüğü çalışmalar ise, biri Weber'in, diğeri Park'ın olmak üzere *The City* başlıklı iki çalışmadır.

Wirth kenti öncelikle geniş, yoğun ve çeşitli bir nüfus olarak tanımlamıştır. Özgün bir kent hayatı ve ayırt edici bir kentsel kişiliğın gelişimini bu nitelikleriyle anlamaya çalışır. Nüfusun bu özellikleri (genişlik, yoğunluk ve heterojenlik) gayri şahsi, yüzeysel ve geçici bir yaşam biçimi oluşturmaktadır. Wirth, Darwin ve Durkheim'e atıfla nüfus yoğunluğunun, karmaşıklık artan bir toplumsal yapıda nasıl farklılaşma ve uzmanlaşma ürettiğini hatırlatır ve Park'ın yaklaşımını bütünlercesine kentin farklı kısımlarının süreç içinde uzman fonksiyonlar edindiğine dikkat çeker. Wirth'te ve Park'ta ortak olan ve köklerini büyük ölçüde Simmel'de bulan yaklaşım daha çok kent yaşamının yol açtığı toplumsal ilişki biçimi ve kişilik özelliklerinin belirlenmesine dayalıdır:

Kent sonuç olarak, birinden diğesine ani geçişlerin olduğu toplumsal dünyaların bir mozaikini andırmaktadır. Aykırı kişiliklerin ve yaşam tarzlarının yan yana varoluşu, relativist bir perspektif ile rasyonelliğın ön koşulu olabilecek, hayatın sekülerleşmesine yol açabilecek, bir çeşit, farklılıkların hoş görülmesi anlayışını üretme eğilimindedir. (...) Saat ve trafik işaretleleri, kent dünyasındaki toplumsal düzenimizin sembolik olarak temelidir. Büyük bir toplumsal mesafeyle çevrili sık ve kısa fiziksel temas, birbiriyle ilişkisi olmayan bireylerin korunmasını vurgulamaktadır ve başka fırsatlarla telafi edilmedikçe ancak artan bir yalnızlığa yol açmaktadır (Wirth, 1938: 101).

Buna göre anlıyoruz ki kent, iki olgusal duruma yol açmıştır: Birincisi, birbirinden çok farklı bireyleri, türlü türlü yaşam biçimlerini, alışkanlıklarını ve değerlerini aynı kent mekânına doldurmuştur. İkincisi ise kentte kurulan yaşam, insan psikolojisi üzerinde etkili olmakta, kendine özgü bir kişilik tipi (urban personality)* yaratmaktadır. Bu kentli kişilik, başkalarına kayıtsız ve umursamazdır; diğeri insanlarla ancak ne yaptık-

* Andığımız her üç sosyolog da (Simmel, Park ve Wirth) bundan söz etmekte ve bir 'urban personality' tanımlamaya çalışmaktadırlar. Özellikle Simmel'in merkezî temasının bu olduğu söylenebilir.

ları bağlamında ilgilenir- otobüs şoförü, tezgâhtar, doktor vs. (gayri şahsilik); dolayısıyla kurduğu toplumsal ilişkiler de yüzeysel, ikincil ve işlevseldir.

Wirth'in kent toplumunun ayırt edici kriterlerinden biri olarak belirlediği nüfus yoğunluğu, paradoksal bir biçimde fiziksel temasla birlikte toplumsal mesafeyi de arttırmaktadır. Yani insanlar kent mekânlarında daha çok yan yana gelmekte, birbirine değmekte ama kurulan ilişkinin niteliği toplumsal mesafeleri çoğaltmaktadır. İşte bu durum, kent mekânında birbirine çok aykırı, çok çeşitli yaşamların bir arada durabilmesine alan açmaktadır. Kente atıfla Wirth'in hoşgörü, Park'ın insan kaleidoskopu, Simmel'in özgürlük alanı olarak tanımladığı özellikler, aslında kayıtsız/umursamaz bir insan tipinin ve bu minvalde kurulan bir toplumsal ilişki biçiminin yol açtığı özelliklerdir. Bu zaman-mekân sıkışmasında açılan toplumsal mesafeler farklılıkların barınmasına, nefes alabilecekleri boşlukların açılmasına imkân tanımaktadır. Sonuç itibariyle, muazzam bir toplumsal çeşitlilikle malul sınırlı toplumsal bağlar/ilişkiler, kent mukimlerini kır sakinlerinden daha hoşgörülü kılmaktadır.

Wirth, kent yaşamına özgü olarak heterojenliği tanımlayabilmek için kentsel toplumsal yaşantının akışkanlığından, devingenliğinden söz etmektedir. Yüksek bir mobilite halinde olan birey, çok çeşitli sayıda başka birey ve öznelerden gelen uyaranlara maruz kalır ve bu, onu kentin toplumsal yapısını oluşturan farklı toplumsal gruplar içinde değişik statülere sokar. İstikrarsızlık ve emniyetsizliğin bir norm olarak kabulünü de beraberinde getiren bu olgusal durum, kent sakinlerinin karmaşıklığı ve kozmopolitliğini de hesaba katmamıza yardımcı olur (Wirth, 1938: 101). Bireyin tam bir kent mefhumuna sahip olma ya da büyük resim içindeki yerini tam olarak belirleyebilme ihtimali yok denecek kadar azdır.

Wirth'e göre nicelik, yerleşim yoğunluğu ve nüfusun heterojenlik derecesi olmak üzere üç değişken temelinde kent yaşamının karakteristiklerini açıklamak ve çeşitli büyüklük ve tiplerdeki şehirler arasındaki farkları hesaplamak mümkündür. Özgün bir yaşam tarzı olarak görülebilecek kentselliğe ampirik olarak birbiriyle ilişkili üç perspektiften yaklaşılabılır:

- a. Nüfus, teknoloji ve ekolojik bir düzen içeren fiziksel bir yapı olarak,
- b. Karakteristik bir toplumsal yapı, bir toplumsal kurumlar dizisi, belirli bir toplumsal ilişki örüntüsü içeren toplumsal bir örgütlenme sistemi olarak,
- c. Ve bir tutumlar ve fikirler seti; kolektif davranışın belirli biçimleriyle ilişki halinde bir kişilikler demeti olarak (Wirth, 1938: 102).

Wirth bir bakıma, saydığımız bu üç değişkenin (nicelik, yoğunluk ve heterojenlik) kentliliğin ölçüsü olduğu bir teori önermektedir. Yani buna göre, söz konusu değişkenler ne kadar çok, yoğun gözleniyorsa kentten o kadar söz edebiliriz. Wirth'in bu yaklaşımı, yıllar süren araştırmalara rağmen, bu teorisini destekleyecek bir kanıt bulunmadığı yönünde eleştirilmiştir:

Çok açık ki nicelik, yoğunluk ve heterojenlik kenti tanımlar, özellikle bu değişkenler geniş ölçekli olduğunda; öte yandan bunların herhangi birindeki artış ya da kombinasyon, zorunlu olarak daha fazla kent etkisi üretmemektedir. San Fransisco gibi nispeten daha küçük kentler, yüksek oranda kentsel ve çeşitli; Indianapolis, Nashville gibi daha büyük olanlar ise, daha az kentseldir (Gottdiener and Budd, 2005: 7).

Sadece Wirth'ün yaklaşımına değil, genel olarak Chicago Okulu'na bir başka eleştiri de önerdikleri modelin uygulanabilirliğiyle ilgilidir. Kentin evrensel bir mekân tipolojisi olarak ele alınan iç içe geçmiş, eş merkezli çemberlerden oluşan bölgeler (*concentric zones*) şeklindeki modelinin, özel bir yer ve zamanın alan çalışmasına ait olduğu söylenmiştir (Fincher, Jacobs, Anderson, 2002: 28). Bu eleştiriye göre irksal gettonun, işgal etme ve diğerinin yerini alma aşamalarına dayanan oluşum modeli, 1920'lerin Chicago'sunu resmediyordu.* Bu, özellikle Afro-Amerikanların kitlesel biçimde, ABD'nin kuzey ve doğu şehirlerine göç

* *Concentric* bölgeler, Burgess ve Park'ın Chicago'da yerleşim yerlerini, toprak kullanımını göstermek üzere oluşturdukları bir modeldi. Buna göre kent merkezleri, fabrikaların oluşturduğu halkayla çevrili iş merkezleriydi; bunu gettolar, bu fabrikalarda çalışan işçilerin evleri ve ardından da merkezin gücünü ve kirliliğine uzak, daha pahalı konutlardan oluşan ikametgâh halkası izliyordu.

ettiği ve bu göçün de kentin sağlıklı metabolizmasını bozacak bir hareket olarak algılandığı bir dönemdi. Jacobs ve Fincher (2002), söz konusu modelin kentlerdeki değişimin bilimsel mantığını açıklama girişimi olmakla birlikte, kente ilişkin düzensizlik ve işlevsel bozukluk kaygılarından doğduğunu; bu bakımdan da düzgün bir kent yaşamı ve uygun kentsel özneler gibi normatif bir yaklaşım içerdiğini belirtmektedirler. Ayrıca bu özgülükte oluşturulan bir modelin, her kente uygulanabileceğini öngörmenin sorunlu olduğuna dikkat çekmişlerdir. Bu eleştiriyi belirtirken Alan Turley'in (2005: 6), *concentric* halkaların Webergil anlamda bir ideal tip olduğu ve bir kentin izlemek zorunda olduğu mutlak gelişme şemasını vermediği yönündeki uyarısına da işaret etmeliyiz. Chicago Okulu'nun vurgulanması gereken tanımlayıcı özelliklerinden biri de etnografi ve alan çalışmasının metodolojik ağırlığıdır. Parker (2004: 44) bundan şöyle söz etmektedir:

Chicago sosyolojisinde etnografinin önemi, modern kentin, en az keşfedilmemiş bir kabile toplumu nispetinde 'puzzle' olduğu fikriyle ilgili olduğu kadar, antropologların kullandığı metotların insan toplumları üzerine çalışmalarda yararlı olacak şekilde uygulanabilir olduğu fikriyle de ilgilidir. Şükür ki Park ve Redfield örneğinde, saha görüşmeleri ve katılımcı gözlem araştırmaları, 1920'ler ve '30'larda Chicago'da ortaya çıkan bir kuşak sosyologun en önemli araçları haline gelmiştir.

Gerçekten de 1920'ler ve '30'larda, etnografik katılımcı gözlem teknikleri uygulanarak yapılan araştırmalar için Chicago'nun, mükemmel bir kentsel keşif alanı olduğu anlaşılmaktadır. Chicago alan çalışmalarının altın çağındaki araştırmacılardan bazıları, Anderson, Thrasher, Wirth, Reckless, Young, Cressey'dir. Bu araştırmacıların tamamen ya da kısmen katılımcı gözlem yöntemi kullanmalarının özellikle Park'ın etkisi sonucu olduğu belirtilmektedir. Rivayet edilir ki Park'ın öğrencilerine en ünlü öğüdü, "ellerinizi, gerçek araştırmayla kirletin" dir (Lofland, 1971: 2).

3. Kentin Mekânsal Kavramlaştırması ve Mekânın Diyalektiği: H. Lefebvre, M. Castells ve D. Harvey

1900'lerin ilk yarısında, kent mefhumunu sosyolojik olarak sorunsallaştıran sadece Anglo-sakson düşünce geleneği değildi. Edebiyat, felsefe, tarih gibi pek çok disiplinde ve kır/kent sosyolojisi, zaman, mekân, gündelik hayat, modern dünya gibi çeşitli temalarda yazan Henri Lefebvre, kıta Avrupası düşünce dairesine aitti ve çalışmaları Fransa'da geniş yankı bulmakla birlikte, Anglo-sakson dünya tarafından keşfedilmesi, eserleri İngilizceye çevrilene kadar biraz zaman almıştı. *The Urban Revolution*, *The Production of Space*, *The Right to the City* başlıklı çalışmaların, Lefebvre'nin kent meselesi üzerinde durduğu en önemli metinleri olduğu söylenebilir. Parker (2004: 20), Lefebvre'nin kent üzerine klasik manifestosunun *The Right to the City* olduğunu belirtmiştir.

Lefebvre, kente ve kentselliğe ilişkin tanımlarında mekânı vurgulaması sebebiyle başta Harvey olmak üzere, kenti mekânsal bir birim olarak kavramlaştırmaya girişen sonraki kuramcıları en çok etkileyen kaynaklardan biridir. Kofman ve Lebas (1996: 17), Lefebvre'nin Sosyalist Araştırmalar Merkezi'nin düzenlediği bir tartışmada mekânı "zamanın dünyadaki kaydından başka bir şey değildir" sözleriyle tanımlayarak şu sözlerle devam ettiğini aktarmaktadırlar:

Mekânlar, bir dizi zamanın dışsal dünyasının eşzamanlılıkta kayıtlarıdır, tasavvurlarıdır; kentin ritimleri, kent nüfusunun ritimleridir ve bir sosyolog olarak size şu fikri öneririm; kent, onu ancak tam anlamıyla zamanın konuşlanması olarak anladığımız vakit, mevcut kökleri üzerinde yeniden düşünülebilir ve inşa edilebilir. Ve insani bir tutumla bunu, yaşayanları için örgütlemek zorunda olduğumuz vakit, bu vakittir.

Lefebvre'nin *Right to the City*'deki analizinin, kentin yıkılmasıyla kentselliğin artması ve yoğunlaşması arasında derinleşen çelişki etrafında odaklandığı söylenebilir. Buna göre kentselleşen mekân, mücadele alanı, farklılıklar topluluğu ve değişim değerine karşı kullanımın önceliğidir (Lefebvre, 1996). Yazara göre asıl teorik ve pratik zorluk, endüstriyel toplumun kentleşmesinin, bugün hala *kent (city)* dediğimiz şeyi parçalamadan gerçekleşmemesinden kaynaklanmaktadır. Kritik nokta, kent toplumu kentin yıkıntıları üzerine inşa ediliyorsa, özgürlük ve hoşgörü-

yü nasıl tutabileceğimiz ve bu fenomenin çelişkilerini nasıl arttırabileceğimizdir. Burada kentselliğin doğasındaki çelişkiyi biraz daha somutlaştırmak üzere Harvey'in (2003: 187), Lefebvre'nin izini süren formülasyonlarına başvurabiliriz:

Kent kısmen, önceki üretimde biriktirilmiş sabit varlıkların bir deposudur. Belli bir teknoloji kullanılarak inşa edilmiş ve belli bir üretim tarzı bağlamında yapılandırılmıştır. Kentsellik bir toplumsal biçim, diğer başka şeylerin yanında belli bir işbölümüne ve egemen üretim tarzıyla genelde tutarlı, belli bir hiyerarşik faaliyet düzenine dayandırılmış bir yaşam tarzıdır. Bu yüzden kentsellik ve kent, belli bir üretim tarzını dengede tutma işlevi görür. Ama aynı zamanda kent, biriken çelişkilerin de odağıdır ve bu yüzden yeni bir üretim tarzının da muhtemel doğum yeridir. Tarihsel olarak kent, etrafında belli bir üretim tarzının örgütlendiği bir eksen, kurulu düzene karşı bir devrim merkezi ve (kendisine karşı isyan edilen) bir güç ve ayrıcalıklar merkezi olarak görülür. Tarihsel olarak kent ve kırsal kesim arasındaki antitez, etrafında toplumun tüm iktisadi tarihinin geliştiği bir hareket ve çatışma eksenini olmuştur.

Yine Lefebvre'ye dönersek pazar mantığı, kentsel nitelikleri mübadele konusuna dönüştürmekte ve bir kreasyon/yaratım (*oeuvre*) olarak şehri baskı altına almaktadır. Yazara göre sözü edilen çelişkinin doğasını anlamak için biçim ve içerik, düşünce ve gerçeklik arasındaki diyalektiğin anlaşılması gerekir. Kentsel biçim olayların, algıların, gerçekliğin tüm unsurlarının eşzamanlılığına dayanır ki bu eşzamanlılık, her şeyin kendi etrafında ve toplumsal olarak bir araya gelmesini, karşılaşmalarını ve kreasyon ve ürünün (*oeuvre and product*) ayrıcalıklı buluşmasının mekânı olarak kent toplumunu içerir. Şimdi sadece insan ve yurttaşın soyut hakları değil, fakat çalışma koşulları, kültür, barınma hakları, yaşlılar, kadınlar gibi toplumsal gruplara ait somut haklar gündemdedir. Bunlar hakların en yüksek seviyede tezahür etmesidir: özgürlük, toplumsallaşma içinde bireysellik, çevre (*habitat*) ve yaşam biçimi (*habiter*) (Lefebvre, 1996: 72-85). Harvey'in (2004: 236) dile getirdiği kentsel çelişki, Lefebvre'nin analizindeki temel noktalardan biri olan yıkım ve yaratım (*oeuvre*) arasındaki çelişkiyi güncelleyerek ifade ediyor olmalıdır:

Kent, asla karmaşa, çatışma ve şiddetten azade, ahenkli bir yer olmamıştır. Sadece 1871 Paris Komünü tarihini okuyun, Scorsese'nin kurgusal tasviri

olan, 1850'lerdeki 'New York Çeteleri'ni izleyin ve ne kadar yol kat ettiğimizi düşünün. Ama sonra Belfast'ı bölen, Beyrut ve Saraybosna'yı yok eden, Bombay'ı sallayan ve hatta 'melekler şehrine' dokunan şiddeti düşünün. Soğukkanlılık ve incelik, kent tarihinde istisnadır, kural değil. Anlamalı olan tek soru, sonuçların yıkıcı mı yoksa yaratıcı mı olduğudur. Genellikle her ikisidir: kent, yaratıcı yıkıcılığın tarihsel mekânıdır. Yine de kent aynı zamanda, kayda değer biçimde esnek, dayanıklı ve yenilikçi bir toplumsal form olduğunu kanıtlamıştır.

Aynı Lefebvre gibi Harvey de bir yaratma etkinliği olarak kent mefhumuna sahiptir. Dolayısıyla kent hakkı, yalnızca hali hazırda olanlara erişim hakkı olarak tanımlanamaz; aynı zamanda Robert E. Park'a (1967: 3) atıfla "kalbimizin isteğine göre" onu değiştirme hakkı olarak tanımlanmalıdır. "Kent, insanın yarattığı dünyaysa eğer" demektedir Park, "bundan böyle onun yaşamaya mahkûm olduğu dünyadır; böylece insan kenti inşa ederken, dolaylı olarak kendini yeniden inşa etmektedir." Harvey ise Park'ın bu tespitine dayanarak niteliksel açıdan farklı bir kent toplumsallığı yaratarak kendimizi yeniden inşa etme hakkını, en kıymetli insan haklarından biri olarak tartışmaktadır. Harvey (2004: 236-239), Marx'ın da Park'la aynı şeye işaretlerle, kendimizi değiştirmek için, dünyalarımızı değiştirdiğimizden (ve tam tersi) söz ettiğini belirtmiştir. Tüm insan emeğinin kökünde bu diyalektik ilişki yatmaktadır. Bu diyalektik bir tarafında tahayyül ve irade kendi rolünü oynar. Bireysel ve kolektif olarak günlük eylemlerimiz, politik, entelektüel, ekonomik aidiyetlerimiz aracılığıyla kenti inşa ederiz. Ama karşılık olarak, kent de bizi inşa eder. O halde, alternatif kentsel dünyalar hayal edebiliriz.

Harvey'in Lefebvre'nin ütopyacılığını yeniden formüle ettiğini net olarak görebiliriz. Zira Lefebvre de alternatif ihtimaller düşünebilmek için ütopyalara ihtiyacımız olduğunu söylemiştir. Ütopya, henüz var olmayan bir yerin araştırılmasıdır ve Lefebvre'nin imkânsızlığın *imkânı* düşüncesinden türeyen kent hakkı kavramlaştırmasında hayati bir rol oynamaktadır (Kofman and Lebas, 1996: 21). Buna göre yabancılaşma, insanın, insanlık türünden ya da özünden uzaklaşmasından değil, fakat mümkün olanı başarma, imkânsız mümkün kılma yeteneğine ilişkin hissiyatını kaybetmesinden ileri gelmektedir. Lefebvre (1996: 187) kenti tasarlayanları, inşa edenleri, bir tür ütopyacılar olarak görür ve onların da kendilerini böyle görmelerini önerir. Mesela mimarlar işlev, yapı ve

biçim üzerine dogmatik yaklaşımları ya da dünyayı içinde yaşayanları görmeden algılamakta ısrarlı, sofistike olmayan sosyologlar gibi davranmayı bir yana bırakmalıdırlar. Aslında Lefebvre'nin problemi, kentin felsefecileriyle, kentsel sistem üzerine daha bilimsel ve teknik bakış açısına sahip olanlar arasındaki sektör bölünmeyle ilgilidir. Bunun son bulmasını ister ve kent toplumu üzerine çalışanlarla üretkenleri bütüncül bir yaklaşım geliştirmeye çağırır.

Harvey'in ütopyacılık yaklaşımı ise, onu sosyal adaleti araştırmaya götürmüştür. Toplumsal olarak adaletli bir kent inşa etmek mümkün müdür, yoksa adalet, sadece yönetici sınıfın ne istediğinden başka bir şey değil midir? Harvey'in (2003: 95) peşine düştüğü adalet, toplumsal işbirliği yapma ihtiyacından doğan çatışmaların çözümü için adil ilkelere uygulanmasıdır; yazar, incelediği sosyal adalet kavramının iskeletini, "adil yollarla sağlanan, adil bir dağıtım" olarak tanımlamaktadır. Coğrafi olarak ise adalet sorununa, "en az şansa sahip bölgenin başarı şansını azami düzeye çıkararak bir mekânsal örgütlenme biçimi" olarak yaklaşmaktadır (Harvey, 2003: 106).

Kofman ve Lebas (1996), Neil Smith (2003) ve Ira Katznelson (1992), Harvey'in Marksist coğrafya analizinde Lefebvre'nin etkisini, özellikle *Sosyal Adalet ve Şehir*'de izlemenin mümkün olduğunu belirtmişler ve bu eseri esas olarak Lefebvre'nin *The Urban Revolution* adlı çok bilinen çalışmasına dayandırmışlardır. Buna göre, Harvey'in (2003) değişen sermaye birikimi tarzları, esneklik, yeni kültürel biçimler ve zaman-mekân sıkışması analizleri, Lefebvre'nin tasvir ettiği mekânsal temsil biçimleri ve mekânın temsiline tarihsel evriminden şiddetle etkilenmiştir.

Katznelson (1992: 96-98), Lefebvre'nin teorik ve ampirik temelleriyle birlikte, kent ve kentselliğe (city and urbanism) ilişkin olarak, bu ikisini birbirinden ayıran bir şema çizdiğini söyler. Katznelson'un bu tanımı, Lefebvre'nin yukarıda sözünü ettiğimiz *kentin yıkılması ile kentselliğin artması* arasındaki çelişki üzerine bina ettiği ve Harvey'in de onun izinden giderek, kentsel etkinliği 'yaratıcı yıkıcılık' şeklinde tanımladığı yaklaşımı aydınlatmaya yardımcı olabilir. Buna göre kent, mekânda bulunan objelerin bir düzenlemesi, kentsellik ise, bir yaşam biçimidir. Katznelson, Lefebvre'nin, üretim tarzlarıyla kurduğu mekânlar arasında tam bir tekabül yet olmadığı yönündeki iddiasıyla birlikte, yine de her devrin kendi mekânını ürettiği üzerine fikrini hatırlatır. Bu anlamda

mekân, sadece inşa edilmiş bir çevre değil, bir üretim gücü ve tüketim nesnesidir. Devlet tarafından kontrol edilen bir enstrüman olduğu için aynı zamanda bir siyasal mücadele alanıdır.

Neil Smith (2003: vii-xxiii) ise Lefebvre'nin tüm çalışmalarının merkez temasının, diyalektiği mekân açısından düşünme çabasını içerdiğini belirtmiştir. Smith'e göre Lefebvre'nin kavramlaştırmasında, 'ideolojik açıdan kör bir alan olarak' (*blind field*) kentlilikle ilgilenmek, mekânsal ideolojilerin sorgulanmasıyla aynıdır; kent pratiği, mekân pratiğinin bir alt koludur. Erken 20. yüzyıl sanatı, fiziği ve matematiğinde, sosyal teori ve felsefede mekânın yaşayan, canlı hale gelmesi ise bambaşka bir hikâyedir. Smith (2003: xiii) özellikle The Urban Revolution'a atıfla bu hikâyeden şöyle söz eder:

Mekân, çoğunlukla, katılık, hareketsizlik, statiklikle eş anlamlıydı; kendiliğinden kör bir alan haline gelmişti. Lefebvre için ise, tam tersi, mekân, özgürleşme vaadini taşımaktadır: başka her şeyin yanı sıra zamanın tiranlığından özgürleşme, aynı zamanda toplumsal baskı ve sömürüden özgürleşme, kendini hapseden kategorilerden özgürleşme, iradeye doğru özgürleşme... Lefebvre için mekân, radikal olarak açıktır; Batı düşüncesine hâkim olan ve bazı çevrelerin de devam ettirdiği mekânın kapanmasını kesinlikle reddeder. Ancak biz, küreselleşmenin mali sermayedarlarının ya da onların sol kanat parodilerinin temsil ettiği, mekânın radikal kapanmasını yansıtmayı bıraktığımız anda, Lefebvre'nin mekâna ilişkin dâhice ısrarı açık hale gelir. (...) The Urban Revolution, kent mekânına ve sokaklardan gelen devrimci sosyal değişim imkânlarına bir şükran ifadesidir.

Smith, mekânın olgusal olarak Lefebvre'nin analizinde nasıl bir yer işgal ettiğine işaret etmiştir. Lefebvre (1991: 358-59) ise mekânsal pratiğin, hayatı düzenlediğini ama yaratmadığını vurgulamıştır. Mekânın kendiliğinden bir iktidarı yoktur, kendiliğinden çelişkiler de içermez. Bunlar, bir toplumun çelişkileridir; toplumdaki bir şeyle diğer bir şey arasındaki çelişki... Üretim ilişkileriyle üretim güçleri arasında olduğu gibi mesela... Basit olarak mekânın içinde, mekân düzeyinde ve mekâna ait olarak ortaya çıkan çelişkiler...

Castells de (2002: 34-44) benzer bir şekilde mekânla içinde gerçekleşen toplumsal süreçleri ayırt ederek kent mekânında, hem kentsel olarak örgütlenmiş toplumsal ilişkileri, hem de devletin kolektif olarak örgütlen-

diği tüketim kalıplarını içeren süreçlerin yer aldığını belirtmiştir. Her ikisine istinaden kentin tanımlayıcı özelliği, mekânın kullanımı, toplumsal ilişkileri ve kapitalist üretim için gerekli olan emek gücünün yeniden üretimidir. Chicago Okulu'nun vurguladığı mekânsal farklılaşma ve Lefebvre'nin odaklandığı gündelik hayat, ancak bu çerçevede anlamlıdır. Castells'in (1997: 13-15) bu vurgularında, hem Chicago Okulu'na hem Lefebvre'ye yöneltilen eleştiri tonunu hemen sezme mümkündür.

Castells (2002: 22), kent ve ekoloji sorununun, gelişmiş kapitalizmde toplumsal örgütlenme ve değişimin temel eksenleri haline geldiğini kabul etmekle birlikte, ikisinin de mekânın örgütlenmesi sorunu olarak tanımlanamayacağı fikrindedir. Mekânsal ifadeleri vardır ama asıl olarak toplumsal sınıfların diyalektiği ile ilişkili olarak kavranmalıdır. Buna göre kent sorunu, eğitim, sağlık, ulaşım gibi, toplumsal grupların günlük hayatındaki ortak tüketim araçlarının örgütlenmesiyle ilişkilidir. Castells, bu durumda kentsel krizi de ekoloji sorununun temelinde yer alan üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çelişkinin ortaya çıkardığı daha genel bir krizin özel bir biçimi olarak tanımlamıştır.

Castells, o güne kadar kent sosyolojisine hâkim olan yaklaşımların özellikle kültürcü niteliğini eleştirmiş ve bu kültürcülüğün ideolojik olduğunu göstermeye çalışmıştır. Kentleşme analizindeki bu kültürcü eğilim, teknik olarak belirli tipte bir üretim (endüstriyel etkinlik) ve belirli bir değerler sistemi (modernizm) ile belirli bir mekânsal örgütlenme (kent) arasında bir tekabüliyet varsaymaktadır. Bu durumda kent aslında, belirli bir nüfus tarafından işgal edilen bir mekânı anlatır ki bu nüfusu, kentsel analiz için ayırt edici kılan da bildiğimiz gibi, yoğunluk, heterojenlik, işlevsel ve sosyal farklılaşmadır. Castells'e (2002: 34) göre, böyle bir teorik tanım, somut analizde kullanılacağı anda sorun başlar; bir mekânsal birime hangi temelde kentsellik atfedilecektir? Her bir kriterin ampirik ve teorik temelleri nelerdir? Tabii tüm bunları sorgularken Castells, ortada bilim değil, kentleşme kuramlarına hâkim olan ideolojik bir yaklaşım olduğunu kanıtlama çabasıdadır. Kır kültüründen kent kültürüne geçiş teması, aslında yeni toplum biçimlerine uyum meselesini tartışan, yani kentleşmeyi uyumlaşma/bütünleşme ekseninde tanımlayan bir çerçevede sunar ki bu ideolojiktir.

Kent ideolojisi, toplumsal örgütlenme tarzlarını, toplumsal evrimin bir aşamasının karakteristiği olarak görmektedir ki bu, insan varoluşunun teknik-doğal koşulları ve çevresiyle yakından ilgilidir. Bu ideolojidir ki son tahlilde objesinin özgünlüğü tarafından tanımlanan teorik bir mekân şeklinde anlaşılan bir 'kent bilimine' imkân vermiştir. (...) Kent sosyolojisinin tarihi, bu 'disiplinle' içerdiği kültürcü yaklaşım arasındaki yakın ilişkiyi göstermektedir (Castells, 2002: 35).

Castells bu ideolojik hâkimiyetten ve Chicago Okulu'nda temsil edilen işlevselciliğin yanı sıra toplum bilimlerinde kuramın zayıf olmasından şikâyet etmiştir. Toplum bilimleri pek çok veri toplamış, bu veriler arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmış, ama bunlarla az sayıda hipotez ve genellenemeyen betimlemelerden öteye gidilememiştir. Castells (1997: 19) bu malzemenin, kent gelişiminin eğilimlerini yansıtmaması bakımından önemli olduğu, ama sağlam bir kuramdan yoksunluğun asıl güçlüğü oluşturduğu kanaatindedir. Castells'in analizinde kent problematiğinin kökleri endüstriyel problematiktedir ve mekân problematiğinin kökleri de toplumsal problematikte... Aralarındaki ilişki elbette diyalektiktir; ama belirleme yine de vardır; bu belirlenimin yönü, toplumsaldan mekâna doğrudur (Merrifield, 2002: 117).

Smith (2003: xvi), Castells'in Lefebvre'ye eleştirilerini üç noktada özetlemiştir: Birincisi, Lefebvre'nin kentsel akrabalığın, gelecekte toplumsallık ve irade inşa etmeye yarayacak, eşsiz bir çevre oluşturduğu yönündeki görüşünün romantikliğidir. İkincisi Castells, kentin araştırmaya elverişli her türlü bilimsel objeyi temsil ettiği yönündeki önermeye şiddetle itiraz eder; kent, O'nun için, en iyi ihtimalle, "pırılıtsından çok pulları dökülen" ideolojik bir yapıdır. Ve üçüncüsü de yukarıda sözünü ettiğimiz, Lefebvre'nin kentsel devrimi, Marksist tarih, politika ve ekonomi analizinin yerine koyduğu yönündeki eleştiridir.

Lefebvre üzerine yapılan tartışmalardan biri de Anglo-Amerikan fikir dünyasının öyle takdir ettiği gibi Marksist bir kent coğrafyacısı mı olduğu, yoksa kendilerini postmodern coğrafyacılar olarak adlandıranların ileri sürdüğü gibi gizli bir postmodernist mi olduğu yönündedir. Öncelikle Lefebvre'nin kendisini felsefeci/sosyolog olarak tanımladığını not düşmek gerekir (Kofman and Lebas, 1996: 44). Bununla birlikte Marksist/postmodernist tartışmasında Lefebvre'nin, Harvey ve Castells gibi Marksist yazarların dışında Edward Soja örneğinde olduğu gibi

postmodern eleştiriye de kaynaklık etmiş olmasının payı bulunmalıdır. Jameson (1991: 364), Lefebvre'nin postmodern bir dönem fikrine yabancı olduğunu belirtmektedir; çünkü çalışmalarının ampirik çerçevesi, büyük ölçüde, Fransız modernleşmesi tarafından şekillenmiştir. Kofman ve Lebas (1996) ise yine de Lefebvre'nin postmodernizme asıl itirazının bu sebeple olmadığını öne sürmüşlerdir. Buna göre Lefebvre, modernizmle çelişen bir felsefeci, bir modernite eleştirmeniydi. Modernizm, onun için, az bir idrak ve pek çok illüzyonla yeninin yüceltilmesiydi; yüzyıllarca geriye gidebilecek bir dönemin bilinciydi. Öte yandan modernite bitmemiş bir tasavvur olarak, eleştiri ve özeleştiri, bilme, anlama girişimiydi. Modernizm ve modernite, modern dünyayı birlikte kuran, iki ayrılmaz veçheydi; birincisi kesinlik ve kibir, diğeri sorgulama ve düşünmeydi. Lefebvre daha geç metinlerinde modernitenin başlangıcını, Avrupa'nın çöküşündeki toplumsal pratiğin (zaman, mekân, sembol ve gerçeklik olarak) bir dizi göstergesinin olduğu sessiz katastrof olarak belirlemiştir. Bu katastroftan teknik, iş ve dil olmak üzere modernitenin üç değeri ortaya çıkmıştır. Bugün bu modernite bir sona gelmiştir ama teknolojik bir pratik olarak modernizm gündelik hayatı dönüştürmeye devam etmektedir. Toplum, devlet ve politik eylemde şeffaflık efsanesinin zuhur etmesiyle birlikte tüm ideolojilerin sonunu ilan ederek, moderniteyi eleştirenler, teknolojik konuşlanmaya açık olan alanı terk etmişlerdir ve yanlış bir modernite/postmodernite dikotomisiyle cevaplanamayacak, gerçek sorunun durduğu alan da burasıdır (Kofman and Lebas, 1996: 45).

4. Kente Kültürel Bakışlar: Kimlik, Farklılık ve Postmodern Tasavvurlar

Kent kuramlarındaki çağdaş tartışmaların önemli bir kısmını kenti kültürel bir yaklaşımla kavramlaştıranlar oluşturmaktadır. 1900'lerde kent meselesiyle yakından ilgilenmekle birlikte kent planlamasından, teknoloji tarihi, kültür tarihi ve edebiyat eleştirisine kadar uzanan geniş bir yelpazede yazan Amerikalı entelektüel Lewis Mumford, kentin kültürel analizi üzerinde geniş yankı uyandırmıştır. Ünlü makalesi 'What Is a City?'de Mumford (2000: 93), kentin saf fiziksel bir olgu olarak sayısız keşfe konu olduğunu söyledikten sonra, kendi sorusunu yöneltir: "Ama

toplumsal bir kurum olarak kent nedir?" Mumford kentten, birincil gruplarla, amaca yönelik işlevsel kurumların birbiriyle ilişkili bir toplamını anlamaktadır. Birincisi aile ve komşuluklar, ikincisi ise kent yaşamının karakteristiğine tekabül eder. Kentin fiziksel varoluşunun araçları, sabit mekân, dayanıklı bir barınak, cemiyet için daimi faaliyetler, mübadele ve muhafazadır; toplumsal araç ise, sadece ekonomik hayata değil kültürel süreçlere de hizmet eden emeğin toplumsal bölünmesidir.

Kent tam anlamıyla, coğrafik bir örgü, ekonomik bir organizasyon, kurumsal bir süreç, toplumsal eylemin sahnesi ve kolektif birliğin estetik bir sembolüdür. Kent sanatı teşvik eder ve sanattır; kent tiyatroyu yaratır ve tiyatrodur. İnsanların çatışmacı ve işbirlikçi kişilikler, olaylar, gruplar aracılığıyla maksatlı eylemlere odaklanarak çalıştığı sahne olarak kent, kentin içindedir (Mumford, 2000: 94).

Mumford, Wirth'ün yaklaşımıyla bütünlük arz eden bir kentsel yaklaşıma sahiptir; aynı şekilde nüfus yoğunluğu, heterojenlik ve büyüklüğün sınırlarını kentin tanımlanması için ölçü olarak tartışmaktadır. Öte yandan sonraki kentsel kültür analizlerini etkileyen, yukarıdaki cümlelerinde belirttiği gibi, kenti toplumsal bir drama olarak kavramlaştırmasıdır. Bu tiyatro benzetmesini daha sonra, Richard Sennett (1996) kamusalılığı tartışırken, bir imge olmaktan daha fazla bir şekilde, bir analiz aracı olarak kullanacaktır. Sennett, özellikle 19. yüzyıl kentlerindeki kamusalılığı çözümlenmek üzere, her ikisinin de birer ifade etme eylemi olduğu ve her ikisinin de yabancı bir seyirci topluluğuna sahip olduğu önermesinden hareketle, sahne ve sokak arasındaki benzerlikler ve karşıtlıklara dikkat etmiştir. Tiyatronun toplumun geneliyle değil, çok özel bir toplum türüyle, büyük kentle ortak bir derdi olduğunu özellikle belirtmiştir. Bu ortaklığı seyirci yüzünden kurmaktadır. Yabancıardan oluşan bir toplumda kişi kendisini nasıl inandırıcı kılacaktır? Kendini ifşa etmekle ifade etmek arasındaki fark nedir? Ve en nihayet sahicilikle içtenlik arasındaki fark nedir? Sennett'in (1996: 59) bu minvaldeki sorgulamaları, psikolojik edimlerin kamusalı nasıl işgal ettiğini ve yeniden kurduğunu göstermek içindir.

Sennett'in kamusalığa ilişkin olarak temel tezi, modern kamusal alanın, bizzat 19. yüzyıl kentlerinde geçirdiği krizin ardından 20. yüzyılda kelimenin tam anlamıyla özel alanın hışmına uğrayarak boşaldığıdır.

Artık kentlerde modern kamusalıktan söz ederken ölü, boş bir alandan söz ediyoruz. Buna göre 19. yüzyıl boyunca yaşanan kriz, mahremiyetle kamusal alan arasında giderek şiddetlenen çatışmanın tezahürüdür; bu bakımdan kamusal yaşama ilişkin inancın sona ermesi, 19. yüzyıl burjuva kültürüyle kopuş değil, aksine o kültürün çelişkilerinin gerçekleşmesidir. Kamu içinde kişilik, terim olarak dahi, bir çelişkiyi anlatır; zira kişisel kamusalı yok etmiştir. Ve nihayet ölü kamusalığın içinde inşa edilen, mahrem bir toplumdur (Sennett, 1996: 324).

Peki ama, modern kentler için bu olgu, tam olarak neyi ifade etmektedir? Kamusalığın bu tür bir çözümlemesi, ölü kamusalığın ve onun bir uzantısı olarak yerelliğin, kentlerde yeni cemaatlerin ve cemaat kültürünün oluşumuna ışık tutmaktadır. Cemaatler, cemaatlerin taşıdığı kimlikler, tüm cemaat ilişkileri bu mahrem toplumda kurulmakta ve onu oluşturmaktadır. Sennett bir bakıma, daha önce Simmel ve Chicago sosyologlarının tanımlamaya çalıştığı 'kentsel kişilik' tipini politik içeriği ve sonuçlarıyla birlikte analiz etmiştir. Sanayi kapitalizminin kentlerde, insan kişilikleri üzerindeki tahribatını, yabancılaşma, tecrit olma, parçalanma, atomize olma gibi argümanlarla tanımlayan Sennett'e (1996: 367) göre "bu yabancılığı yok edebilmek için, insani deneyim ölçeğini mahremleştirmeye ve yerelleştirmeye çalışırız; yani yerel toprağımızı manevi bakımdan kutsal kılarız. Bu, gettonun yüceltilmesidir."

Sennett, modern kamusalığın sosyolojik ve sosyo-psikolojik inşa süreçlerini modern kentlerden, ekonomik ilişkilere, edebiyata kadar uzanan geniş bir malzeme yığını içinden gözlemleyerek kamusal insanın akıbetini anlamaya çalışmıştır. Dolayısıyla modern kenti ve kentsel ilişki biçimlerini, söz konusu kamusalığın sadece veçhelerinden biri olarak değil, bizatihi kamusal-özel karşıtlığının tüm çelişkilerinin biriktiği alan olarak ele aldığı söylenebilir. Ne kadar kent varsa, o kadar çeşitli tanımlama getirilebileceği kabulüyle yola çıkan Sennett (1996: 60), kent için en basit tanımı seçmiş ve kenti yabancıların bir araya geldiği, heterojen ve yoğun nüfusa sahip, değişim ve etkileşimin olduğu yerleşim yeri olarak tanımlamıştır.

Fainstein ve Campbell (1996), tam da bu basit tanımın içerdiği nüfus özelliklerinin, kentlerde mekâna ait farklılıklara yol açtığı görüşündedirler. Fainstein ve Campbell, ekonomik, kültürel ve politik faktörlerin, karşılıklı etkileşerek çağdaş mekânsal biçimleri oluşturduğunu belirtir-

ken, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'ye atıfla, benzer ekonomik aşamalardan geçen ülkelerin, benzer mekânsal gelişme kaydettiğine, ama metropol alanlarının önemli farklılıklar gösterdiğine dikkat çekmişlerdir. İşte bu farklılıklar, mekânda yaşayanlarla ilgilidir. Farklı nüfus yoğunlukları ve farklı etnik-ırksal kompozisyonlar, mekânsal farklılıklara yol açmaktadır (Fainstein and Campbell, 1996: 4). Buna göre kent mekânı, içinde gerçekleşen etkinliklerle, onu işgal eden insanların nitelikleriyle anlam kazanır; mekâna biçim veren, ona ait insanların algılarıyla birlikte mekânın tüm fiziksel özellikleridir. "Mekân sadece var olmaz: daha çok toplumsal bir yaratımdır" diyen Fainstein ve Campbell (1996: 10), bu yaratıcı etkinliğin üretiminin, bir kez mekân ilişkilerini biçimlendirdikten sonra bunun kararlı, sabit bir özellik gösterdiğini, kendi başına bir hayat kazandığını vurgulamışlardır. Örneğin bir kez etnik/ırksal gettolar oluştuğunda, çoğunluğun dışlanması ve azınlık tercihleri arasındaki karşılıklı etkileşim aracılığıyla, kendilerini sürekli kılmaktadırlar. İkamet etme, yerli olma özellikleriyle kimlik kazandıkları anda, tanımlı bir bölge (*territory*), siyasetçilerin bağımlı olduğu bir oy bloğu, tehlikeli addedilen bir alan, yabancıların egzotik bulduğu bir yer, emlak piyasası için özel bir mevki ve belirli tarzlarda işgücünün kaynağı haline gelmektedirler. Zukin de benzer biçimde, kentlerde kamusal kültürün özelleşmesini, kamusal alana görsel bir tüketim nesnesi olarak değer biçen bir kamunun oluşumunu tanımlarken, hiç kuşkusuz ekonomik bir fonksiyona bakmaktadır. Kenti sahip olduğu sembolik dilin kodlarını deşifre ederek çözümlemeye yönelik çağdaş sosyologlardan biri olan Sharon Zukin, şehirde gerçekleşen ekonomik süreci çok önemsemekle birlikte, bunu kültürün bir fonksiyonu gibi ele almaktadır. Nitekim kenti esasen kültürel bir olgu olarak anladığını hemen tespit edebiliriz.

Kentler, genellikle insan toplumunun en temel içgüdülerini temsil etmekle eleştirilirler. Onlar, paranın toplumsal baskısını ya da bürokratik makinenin iktidarını resmeden, Leviathan ya da Mammon'un inşa edilmiş halidirler. Biz kentte yaşayanlar, 'kültürü' bu hissiz bakışın panzehiri olarak düşünmek isteriz. Kent sanatının Akropolis, müze ya da konser salonu, trend olan sanat galerisi ya da kahve, etnik gelenekleri mutfak düzeninde kaynaştıran lokantalar- kültürel etkinliklerin bizi, günlük hayatın batağından alıp, ritüelleşmiş zevklerin kutsal mekânlarına taşıması beklenir (Zukin, 2000: 132).

Kenti, yarattığı kültür dünyasına atıfla okumaya girişen Zukin, mekânda üretilen sembollerin kendi ekonomisini yarattığı, kültürün ekonomik bir temel olduğu ve aynı zamanda söz konusu semboller aracılığıyla mekândaki çatışmaların kontrol edildiği bir kültürel sistem tanımlar. Buna göre kent, bu kültürel sistemin sahip olduğu sembolik içeriğin kendisidir. Zukin, kenti yarattığı sembolik dil aracılığıyla anlamaya çalışmıştır. New York ve Los Angeles gibi dünya metropollerine atıfla kültürel çeşitliliği küresellekle ilişkisi içinde tartışarak, büyük ve çeşitli göç alan bu metropollerde kültürel farklılığın piyasaya nasıl tercüme edildiğini sorunsallaştıran Zukin'in bir bakıma, yorumlayıcı bir metodla kentin antropolojik bir kavramlaştırmasına giriştiğini söyleyebiliriz. Bu kavramlaştırmadaki birinci önemli boyut çok-kültürlülüktür. İkincisi, kültürel çeşitlilikle başa çıkma yollarından biri olarak tezahür eden güvenlik meselesidir. Ve üçüncüsü de tüm kentsel ilişkilerin inşa edildiği bir semboller alanı ile bunun sonucu oluşan sembolik ekonomidir (Zukin, 2000: 132-142). Kamusal alandaki yabancılar ve şiddet korkusu özel kolluk kuvvetlerinin gelişimini, kapalı, korunaklı toplulukları ve kamusal alanın maksimum gözetim için tasarlanmasını esinlemiştir. Zukin'e göre bu ikisi, yani yabancılar ve güvenlik ihtiyacı çağdaş kent kültürünün en önemli kaynaklarıdır.

Jacobs ve Fincher (2002) de kenti sembolik bir içerik olarak okumakla birlikte, 1990'lardan itibaren kentsel yaklaşımları etkileyen farklılık temasını eksen alarak kenti tanımlamaya girişmişlerdir. Bu bağlamda farklı cinsiyetler, ırklar, milliyetler, sınıfların açtığı yolda gelişen farklılık perspektiflerinin, kenti bir metne, anlam ve semboller üstünde mücadelelerin şekillendirdiği semiyotik bir mekâna dönüştürerek okuduğunu belirtmişlerdir. Yazarların kendisi de, kent çalışmalarındaki bu yaklaşımların kurduğu söylemi, her bir yaklaşımın kente dair sahip olduğu anlatıları belirleyerek çözümlenmişlerdir. Yazarlara göre farklılık yönelimli bu anlatılar, kakofonik olmakla birlikte kente ilişkin anlayışımızı zenginleştiren önemli sorular açmakta, yeni araştırma yöntemlerinin peşine düşmemizi istemekte ve daha adil kentler kurmamız için güçlü bir alan sunmaktadır.

Farklılık teması sosyal bilimlerde özellikle '90'larda o denli popüler ve etkili olmuştur ki toplulukçu/müzakereci/eşitlikçi her mezhebinin çeşitli disiplinler üzerindeki etkisini gözlemek mümkündür. Kent

kuramlarının da bundan azade olmadığına iyi örneklerinden biri, Gary Bridge'in farklı bir literatürün, felsefi pragmatizmin izini sürerek, Habermas'ın iletişimsel eylem teorisine referansla farklılık teması ekseninde yaptığı kent kavramlaştırmasıdır. Bridge (2005), ne modernist rasyonalitenin ne rasyonalitenin tamamen yıkıldığı postmodern kentin, farklılıkların karşılıklı ifadesine yer verebileceği kanaatinde; ancak kentin sayısız iletişim mekânları farklılıkların diyaloguna imkân verebilir. Bridge, kent mekânını araçsal/iletişimsel, sistem/yaşam dünyası (Habermas'ın ayrımları), soyut/yaşayan (Lefebvre'nin ayrımı) şeklinde dikotomize etmeyen; söylemsel ve söylemsel olmayan iletişim mekânlarının iç içe geçen durumunu tanıyan bir anlayış önerdiğini ifade etmektedir. Eklemlenme (*articulation*) ve yorumlama (*interpretation*) ile dolu bir kavramlaştırmadır bu. Bridge bunun, iktidarın mekânının farklılıkların çoğulluğundan ayrı olmadığı, yeni türde bir kente imkân verdiği görüşündedir. Bridge'nin müzakereci bir kamusal anlayışını içeren yaklaşımı, modernist rasyonalite ve onun postmodern eleştirisi ile üçüncü bir ihtimal olarak modernist rasyonalitenin Habermasçı eleştirisi ve yeniden formülasyonunu analiz ederek, farklılıklara alan tanıyan yeni bir kentliğin teorik imkânlarını tartışmaktadır. Bridge'nin yaptığı teorik çıkarımlar bir yana, yürüttüğü tartışmanın kendisi, kenti tanımlayan iki köşe taşının, zaman ve mekân mefhumlarının, kenti nasıl kamusalıktan rasyonelliğe, kültürden coğrafyaya pek çok tema ve disiplin ekseninde tartışmaya ve çeşitli teorik uyarlanmalara, dolayısıyla inter-disipliner bir okumaya açık hale getirdiğinin bir örneğidir.

Bu tür bir okumayı kimlik ve mekân eksenli yapan Kian Tajbakhsh (2001), postmodern eleştirinin açtığı teorik zeminde, yine farklılık temelli bir kent analizi yapmıştır. Tajbakhsh, kenti yabancıyla, ötekiyle, farklı olanla karşılaşmanın sembolik mekânı olarak görmektedir. Tajbakhsh'a göre bu çoğulluğa iki şekilde karşılık verilmiştir: Birincisi, tüm farklılıklarda ortak olan unsuru araştırarak sabitlemek ve evrenselliğin unsuru olarak yeniden ileri sürmektir. Bunun için Tajbakhsh, Paris'in şaşırtıcı, tedirgin edici yabancıları karşısında Rousseau'nun, kent kozmopolitlerinin giyindiği kamusal maskeleri kınayarak, herkesin, diğerlerinin gerçek karakteriyle yüz yüze geldiği, şeffaf bir toplum düşlediğini hatırlatır. İkinci cevap ise, çeşitliliği aşmaktan ziyade, daha güvenli, dışa kapalı, komünal alanlara doğru çekilme arayışıdır. Tajbakhsh (2001: xiv-xv)

bunun için de, Robert Park'ın, şehir için yaptığı ünlü gözlemi, 'birbirine temas eden ama nüfuz etmeyen küçük dünyaların mozaığı' tanımını hatırlatır. Tajbakhsh, üçüncü bir cevap arayışındadır. Farklılığın özneye içkin, uzlaşılmaz bir farklılık olarak saygı gördüğü, ne aşıldığı ne geri çekildiği, fakat ötekiyle temas içinde olduğu bir ihtimaldir, bu. Tajbakhsh'ın Sennett'e (1970: 108) atıfla söz ettiği, "şehir hayatının büyük vaadinin, kendi sınırları içinde yeni tür bir karmaşa ihtimali olduğu, insanı yok etmeyecek, ama zenginleştirecek ve olgunlaştıracak bir anarşi" ihtimalidir. Çünkü kent hayatının özü, çeşitlilik ve girift deneyim imkânlarıdır. Çünkü ancak kent hayatının durağan olmayan, kaygan topluluklarında, bir kişi 'ötekilik'le ilişki girişiminde bulunabilir, 'kendinin sınırlarının ötesine geçip ilişki kurabilir. Tajbakhsh, bu tür bir kozmopolis fikrinin, hem toplumsal homojenliğe hem de kuşkucu bir çoğulluk ve dışlayıcı bölgelere karşı radikal bir alternatif olabileceği görüşündedir. Aynı Mouffe'un hareketli, çoğul, kaygan kimliklerin eklemelenme (*articulation*) pratiğini, sınıfçı ve cemaatçi siyaset pratikleri karşısında alternatif radikal bir strateji olarak kurgulaması gibi... Nitekim Tajbakhsh (2001: xiii) Laclau ve Mouffe'un yeniden formüle ettiği sosyalist tasavvurun, Marksist kent yaklaşımının tıklandığını düşündüğü noktada çok yardımcı olduğunu belirtmiştir. Tajbakhsh'ın teorik çerçevesi, kente yaklaşımı, politik önerisi postmodern eleştirinin kente uyarlanmasının çarpıcı bir örneğini oluşturmaktadır. Kentin, modernizm eleştirilerinin oldukça önemli bir kısmını oluşturan farklılık ve kimlik kategorilerine atıfla çözümlenmesi ve tanımlanmasının, onu aynı zamanda toplumsal süreçler ekseninde tanımlamakla eş olduğu söylenebilir.

Yine postmodern eleştiri içinde bu tanımlamayı mekân eksensli yapan çağdaş kuramcılarının en tipik örneği ise Edward Soja'dır. Edward Soja (1989), hem Harvey ile birlikte Lefebvre'nin mekân kavramlaştırmasını yeniden formüle eden coğrafyacıardan biri hem de kenti, postmodern bir mekân olarak kavramlaştırmasıyla en çok dikkat çeken çağdaş eleştirel kuramcılardan biridir. "Tarihsel anlatının mekânsallaştırmasını" amaçladığını ifade eden Soja (1989: 1), zamanı mekânın merceğinden okumanın peşindedir:

En azından geçen yüzyıldan beri, zaman ve tarih, Batı Marksizminin ve eleştirel sosyal bilimin pratik ve teorik bilincinde imtiyazlı bir yer işgal

etmiştir. Tarihin nasıl yapıldığını anlamak, özgürlük kavrayışının ve pratik siyasal bilincin asıl kaynağı, toplumsal hayat ve pratiğinin eleştirel yorumu için büyük bir değişken deposu olmuştur. Ama bugün, sonuçları bizden saklayan, zamandan çok mekân olabilir; coğrafyayı yapmak, taktik ve teorik dünyayı en çok gösteren bilgiyi, tarihi yapmaktan daha fazla sunabilir. Bu, postmodern coğrafyaların içindeki vaat ve önermedir.

Soja (1989: 60), Marksist coğrafyayı güncellemenin ve kapitalizmin tarihsel coğrafyasını yeniden kuramlaştırmanın, kaçınılmaz olarak eklektik bir çaba olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda, coğrafi biçimlerin analizinin, bu yüzyılda başka hiçbir zamanda olmadığı kadar, çağdaş siyasal ve teorik tartışmaların merkezine ilişkin olduğunu da belirtmiştir. Mekân çok önemsediklerini düşündüğü dört kuramcının Henri Lefebvre, Michel Foucault, Ernest Mandel ve John Berger'in tezlerinden hareketle, üç farklı mekânsallaştırma rotası belirlemiştir. Birincisi *post-tarihselcilik*, tarih, coğrafya ve toplum arasındaki karşılıklı oyunların, rollerin dengeye kavuşması sırasındaki ontolojik mücadelede köklenen bir mekânsallaşmadır. Bu tür bir mekân iddiası, zamanda var olmanın imtiyazlı, ayrı bir yapı olduğu ontolojik tarihselciliğe karşı ortaya çıkmıştır. İkincisi, doğrudan madde dünyasının politik ekonomisiyle ilgili, savaş sonrası uzun ekonomik patlamanın nihayete ermesinin ardından, son kapsamlı sosyo-mekânsal yapılanmayla ilgili bir mekânsallaşmadır ki bu da *post-fordizmdir*. Üçüncü tür mekânsallaşma ise, yeni bir kültürel ve ideolojik dokuda, modernitenin deneysel anlamındaki değişimde, yeni, postmodern bir zaman ve mekân kültürünün ortaya çıkmasında yatmaktadır. *Postmodernizm*, post-tarihselcilik ve post-fordizmle çakışarak teorik bir söylem oluşturmakta ve coğrafyanın eleştirel bir stratejik nokta olarak sorunsallaştığı dönemsel bir kavram haline gelmektedir. Soja'ya (1989: 63-73) göre, ortaya çıkan bu eleştirel, postmodern insan coğrafyası, radikal bir yapı sökümler, geçmişin metinleri, anlatıları ve entelektüel tabiatında derinleşen bir keşif, tarih ve tarihsel materyalizm için mekânın anlamını ve önemini yeniden yazma ve konumlandırma girişimi olarak inşa edilmeye devam etmelidir.

Sonuç yerine

Kent çalışmalarının gelişiminin sosyal bilimlere en önemli katkılarından biri, mekânsız bir toplum teorisinin eksik olacağını, insanların birbirleriyle olduğu kadar yaşadıkları mekânla da ilişki kurarak onu değiştirdiklerini, ondan etkilendiklerini ve onu toplumsal süreçlerin bir parçası kıldıklarını göstermesidir. Sosyal bilimlerde disiplinler arası yaklaşımın gelişmesi ve çoğul metodolojilerin kullanılmasıyla birlikte kentin çağdaş tanımları, kentin içerdiği toplumsal süreçler ve mekânsal yapı arasındaki diyalogu daha açık kılan bir nitelik kazanmıştır. Kent kuramlarındaki tüm bu farklı yaklaşımlara bakıldığında asgari müşterek temel olarak kentin toplumsal, ekonomik, mekânsal ve kültürel süreçlerin bir toplamı olduğu belirtilmelidir. Modern kentler, her türden farklılığın/eşitsizliğin yakın fiziksel temasa rağmen birbirini 'görmeden' ve umursamadan yaşadığı/eşitlendiği mekânlar olarak hem özgürlüğün hem yabancılaşmanın, hem varoluşun hem yalnızlığın alanıdır. Bunun kamusal alandaki karşılığı, toplumun ve topluluğun, cemiyyetin ve cemaatin, kolektifin ve tikelin, yerelliğin ve küreselliğin birlikte, birbirinin içinde, etkileşerek ve dönüşerek bulunmasıdır. Modern kentler toplumun içerdiği tüm çatışma, uyum ve farklılık potansiyellerinin sınıf, cinsiyet, etnisite, mezhep gibi kategorilerle taşınarak toplumsal aktörlere dönüştüğü, eylemselleştiği alanlar olarak işlev görmektedir. Çeşitli toplumsal aktörlerin mekânla kurduğu ilişkinin, onu deneyimleme ve yeniden üretme biçimlerinin, mekânın bu aktörleri deneyimleyerek biriktirdiği sembolik içeriğin ve bu içerikle, aktörlere dönerek onları yeniden kurmasının en çok billurlaştığı alan, kentlerdir. Kentlerin taşıdığı bu zengin ihtimaller, onun disiplinler arası bir açıklıkla ve çoğullukla, aynı zenginlikte tanımlanmasını ve kavranmasını gerekli kılmaktadır. Çağdaş kent araştırmalarının konu ve metod bakımından sosyal bilimlerin pek çok dalını neredeyse dikey keserek gelişmesi bu ihtiyacın bir sonucu olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Bridge, G., (2005), *Reason in the City of Difference: Pragmatism, Communicative Action and Contemporary Urbanism*, London: Routledge.
- Castells, M., (2002), *The Urban Ideology*, In Ida Susser (Ed.), *The Castells Reader on Cities and Social Theory*, (34-44), Blackwell.

- Castells, M., (1997), *Kent Sınıf İktidar*, Çev. A. Erendil, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Dunleavy, P., (1982), Perspectives on Urban Studies, In P. Dunleavy, Andrew Blowers, Christopher Brook, Linda Mcdowell (Ed.), *Urban Change and Conflict*, London: Harper and Row.
- Fainstein, S. and Campbell, S. (Ed.), (1996), Introduction: Theories of Urban Development and Their Implications for Policy and Planning, In *Readings in Urban Theory*, Oxford: Blackwell.
- Fincher R., Jacobs, J. and Anderson, K., (2002), Rescripting Cities with Difference, In John Eade and Christopher Mele (Ed.), *Understanding the City: Contemporary and Future Perspectives*, Oxford: Blackwell.
- Frisby, D., (1992), *Simmel and Since, Essays on Georg Simmel's Social Theory*, London and New York: Routledge.
- Frisby, D., (1985), *Fragments of Modernity, Theories of Modernity in the Work of Simmel, Kracauer and Benjamin*, Cambridge: Polity Press.
- Frisby, D., (2002), *Georg Simmel*, London and New York: Routledge.
- Giddens, A., (2000), *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*, Çev. T. Birkan, İstanbul: Metis Yayınları.
- Giddens, A., (1999), *Toplumun Kuruluşu*, Çev. H. Özel, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Gottdiener, M. and Budd, L., (2005), *Key Concepts in Urban Studies*, London: Sage Publications.
- Harvey, D., (2003), *Sosyal Adalet ve Şehir*, Çev. M. Morali, İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D., (1997), *Postmodernliğin Durumu*, Çev. S. Savran, İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D., (2004), The Right to the City, In Loretta Lees (Ed.), *Emancipatory City? Paradoxes and Possibilities*, London: Sage Publications.
- Jameson, F., (1991), *Postmodernism or, the Cultural Logic of Late Capitalism*, London: Verso.
- Kaesler, D., (1988), *Max Weber: An Introduction to His Life and Work*, Cambridge: Polity Press.
- Katznelson, I., (1992), *Marxism and the City*, Oxford: Oxford University Press.
- Kofman, E. and Lebas, E. (Ed.), (1996), Lost in Transposition : Time, Space and the City, In *Writings on Cities*, Oxford: Blackwell.
- Lefebvre, H., (1996), Right to the City, In E. Kofman and E. Lebas (Ed.), *Writings on Cities*, (122-132), Oxford: Blackwell.
- Lefebvre, H., (1991), *The Production of Space*, Oxford: Blackwell.
- Levine, D.N., Carter E.B and Gorman, E. M., (1976), Simmel's Influence on American Sociology, *American Journal of Sociology*, 81, 813-45.
- Lindner, R., (1996), *The Reportage of Urban Culture: Robert Park and the Chicago School*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lofland, L. H., (1971), *Analyzing Social Settings*, Belmont: Wadsworth.

- Martindale, D., (1958), Martindale in Weber, In M. Weber, *The City*, Illinois: Glencoe Free Press.
- Merrifield, A., (2002), *Metromarxism: A Marxist Tale of the City*, London and New York: Routledge.
- Mumford, L., (2000), What Is a City?, In R. T. LeGates & F. Stout (Ed.), *The City Reader*, London and New York: Routledge.
- Park, R. E., (1915), The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the City Environment, *The American Journal of Sociology*, vol. 20, 5, 577-612.
- Park, R. E., (1967), *On Social Control and Collective Behavior*, Chicago: Chicago University Press, 1967.
- Park, R. E., (1950), *Human Communities*, Glencoe: The Free Press.
- Parker, S., (2004), *Urban Theory and The Urban Experience*, London and New York: Routledge.
- Saunders, P., (2005), *Social Theory and Urban Question*, London and New York: Routledge.
- Schnapper, D., (2005), *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki İle İlişki*, Çev. A. Sönmezay, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Simmel, G., (1950), The Metropolis and Mental Life, In K. H. Wolff (Ed.), *The Sociology of Georg Simmel*, Illinois: The Free Press.
- Smith, N., (2003), Foreword, In Henri Lefebvre, *The Urban Revolution*, Minnesota: University of Minnesota Press.
- Soja, E., (1989), *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*, London: Verso.
- Sennett, R., (1996), *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Çev. S. Durak ve A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R., (1970), *The Uses of Disorder: Personal Identity and City Life*, New York: Norton.
- Şengül, H. T., (2001), *Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar*, İstanbul: WALD Demokrasi Kitaplığı.
- Tajbakhsh, K., (2001), *The Promise of the City: Space, Identity and Politics in Contemporary Social Thought*, California: University of California Press.
- Turley, A. C., (2005), *Urban Culture: Exploring Cities and Culture*, New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Turner, B., (1996), *For Weber, Essays on the Sociology of Fate*, London: Sage Publications.
- Venkatesh, S., (2001), Chicago's Pragmatic Planners/American Sociology and the Myth of Community, *Social Science History*, 25: 2, 275-317.
- Vergin, N., (1977), *Kentleşme ve Siyasal Yaşam*, Yayınlanmamış doçentlik tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Weber, M., (1958), *The City*, Illinois: Glencoe Free Press.
- Wirth, L., (2000), Urbanism as a Way of Life, In R. T. LeGates & F. Stout (Ed.), *The City Reader*, (97-105), London and New York: Routledge.

Wolff, K. H. (Ed.), (1950), *The Sociology of Georg Simmel*, Illinois: Glencoe Free Press.
Zukin, S., (2000), *Whose Culture? Whose City?*, In R. T. LeGates & F. Stout (Ed.), *The City Reader*, London and New York: Routledge.

Dr. Eylem Özdemir: 1976 Mersin doğumlu. Lisans eğitimini 1998 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde tamamladıktan sonra 2002 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden yüksek lisans ve 2009 yılında da aynı üniversitede Kamu Yönetimi Bölümü'nden doktora derecesi aldı. 2001 yılından bu yana İstanbul Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü Siyaset ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

İletişim:

E-posta: ozdemireylem@yahoo.com